

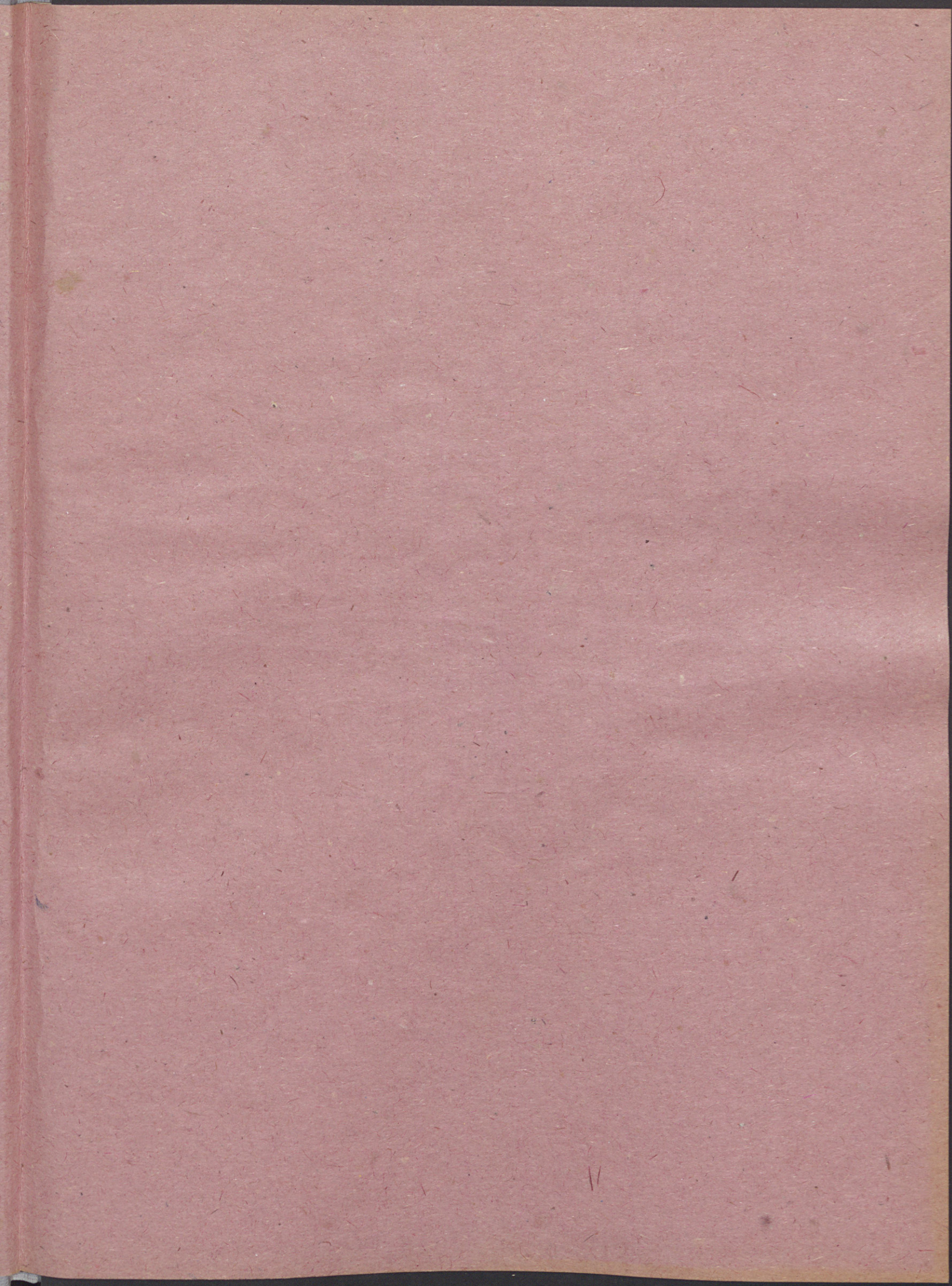
169.155

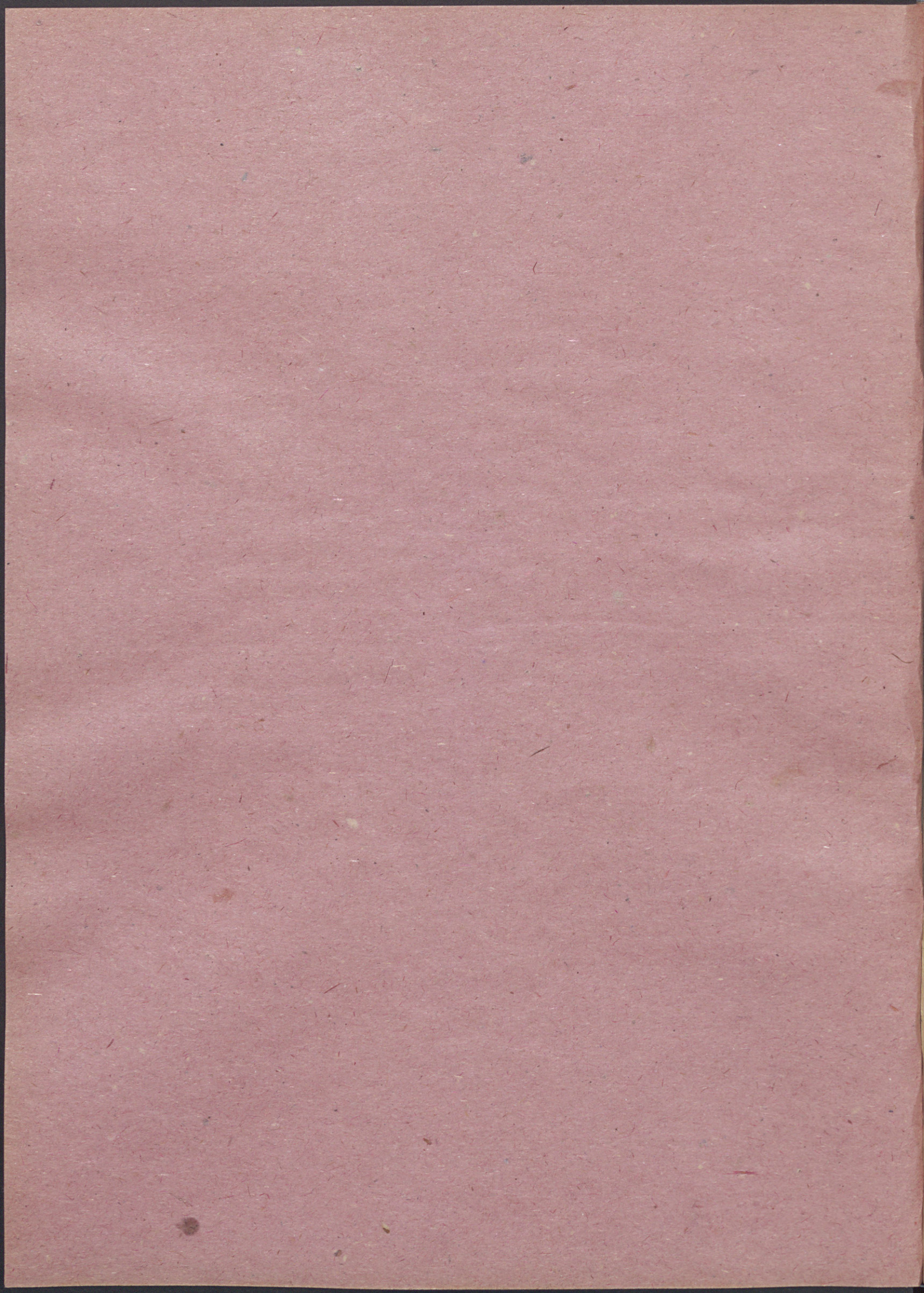

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

7232 6428

P
v

P
e
ic
je
ri

m
z

á

h
ta
v

m
te
S
va

se

k

le
m
ke
ta
ek

Te

A vallás és közoktatási miniszter által Budapestre 1848-dik évi szept.
1-ső napjára egybehívott magyarhoni helvét-hitvallásu öt egyház-
kerület képviselőinek értekezleti

JEGYZŐKÖNYVE.

1. Polgár Mihály a dunamelléki egyházkerület püspöke és képviselő tag üdvözlővén az egybegyült képviselőket s Istentől áldást kérvén tanácskozásainkra:

A közgyűlés nevében a gyűlés alakulása idejére Pázmándi Dénes Fehérmegyei főispánt és a dunántúli egyházkerület egyik képviselőjét, mint a gyűlés legidősebb tagját, az elnöki szék elfoglalására fölkérte, a jegyzőséggel pedig Hegedüs László a tiszamelléki kerület egyik képviselője bízott meg.

2. A korelnök mindenképp előtte felemlíté, hogy örömmel látná képviselői gyűlésünkben Széki gr. Teleki József ő excellentiáját s e végre ohajtaná, hogy körünkbe — tanácskozásainkban résztveendő — egy küldöttség által meghivatnék.

Hódolva a tisztelt gróf érdemeinek, közakarattal elhatározott, hogy mint az erdélyi püspökségnek hivatalánál fogva egyik képviselője, az illető püspökség képviselői által meghívassék.

3. A két testvérhon egyesülése következtében, a magyarhoni helvét hitvallásu reformált egyházzal egy testté vált erdélyi reform. püspökség részéről Bodola Sámuel a testvéri egyesülés örömét meleg és lelkes szavakkal tolmácsolván;

A testvéri szívnek ezen meleg szavai kitörő lelkesedéssel fogadtattak, s rokon érzelemmel viszonzottak.

4. A képviselői gyűlés természete s alakulhatása a követek igazolását igényelvén:

határozatba ment, hogy miután a külön egyházkerületek előleges értekezletén, az igazolás már részenként megtörtént: a közgyűlés előtt tudomás s illetőleg ismerkedés végett a követeknek csak hiteles névsora olvassassék fel. Mely megtörténvén, a képviselők névsora ekkép áll:

a) *A tiszamelléki egyházkerület részéről.*

Futó Sámuel abauji esperes s böcsi lelkész; — Terhes Sámuel gömöri esperes és rimaszombati lelkész; — Apostol Pál miskolci lelkész; — Kovács János

eszényi lelkész; — Ferenczi József kassai lelkész; — Molnár Antal aszalói lelkész; — Hegedüs László s-pataki lelkész; — Bernáth Zsigmond ungi főispán; — Nagy Gedeon alsó borsodi egyházmegyei segédgondnok, — Szemere Bertalan belügyminiszter; — Zsarnai Imre tornamegyei főügyész; — Kazinci Gábor országgyűlési képviselő; — Jakabfalvai András; — Vadnai Lajos.

A sárospataki főiskola részéről: Somossi János zempléni esperes és tanár; Zsarnai Lajos főiskola lelkésze és tanár.

Összesen 16-an.

b) *Tiszántúli egyházkerület részéről:*

1. Békés-bánáti egyházvidék részéről: esperes Kiss Bálint, Tormási János, Bonyhai Benjamin, Elekes András.

2. Nagybányai egyházvidék részéről: Melegh Dániel.

3. Bereghi egyházvidék részéről: Lónyai Menyhért és Bakcsi László.

4. Bihari egyházvidék részéről: Nagy István és Hodossi Miklós.

5. Debreczeni egyházvidék részéről: superintendens Szoboszlai Pap István, egyházkerületi főgondnok báró Vay Miklós, esperes Soltész József és Karap Sándor.

6. Érmelléki egyházvidék részéről: Dobozi Mihály és Csécsi Nagy József.

7. Heves nagykunsági egyházvidék részéről: Illési János, Borbély Miklós, esperes Kocsa István és Szabó Pál.

8. Nagykárolyi egyházvidék részéről: Besztercei Ferenc.

9. Máramaros-ugocsi egyházvidék részéről: Patlaki János.

10. Alsó szabolcsi s hajdukerületi egyházvidék részéről: esperes Benedek Lajos, báró Vay Lajos és Péli Nagy Gábor.

11. Felső szabolcsi egyházvidék részéről: Gr. Dégenfeld Imre és esperes Nagy Sámuel.

12. Szatmári egyházvidék részéről: Kiss Áron és Riskó Ignác.

13. Nagyszalontai egyházvidék részéről : esperest Balogh Péter és Fábrián Gábor.

A debreczeni főiskola részéről : Péczeli József és Török József tanárok.

A máramaros-szigethi iskola részéről : Pásztor Dániel tanár.
Összesen 33-an.

c) *A dunántúli egyházkerület részéről.*

Pázmándi Dénes főgondnok, Nagy Mihály superintendens.

a. Mezőföldi egyházmegye : Halász Sámuel, Bali Mihály.

b. Komáromi egyházmegye : Pázmándi Dénes, Hétyényi János.

c. Tatai egyházmegye : Sárközi József, Tóth Pál.

d. Pápai egyházmegye : Tóth Lajos, Seregély Dániel.

e. Őrségi egyházmegye : Dienes Gábor, Hajós István.

f. Veszprémi : Morocza Dániel, Pap István.

g. B.-Somogyi : Sárközi Albert, Sarkadi Károly.

h. Barsi egyházmegye : Tóth Dániel, Török József.

i. Dr. Palánki egyházmegye : Nagy József.

A pápai főiskola részéről : Tarcsi Lajos, Boesor István.

A losonci iskola részéről : Farkas Mihály tanár.

Összesen 22-en.

d) *A dunamelléki egyházkerület részéről :*

1. Kecskeméti egyházmegye : Polgár Mihály superintendens, Batori Gábor, Varga János, Karika János.

2. Solti egyházmegye : esperes Nagy Sámuel, Porcán János, Madarassi László.

3. Tolnai egyházmegye : esperes Eötvös Sándor, gr. Teleki László, helyettes Visolyi Gusztáv.

4. K.-Somogyi : Keck Dániel.

5. F.-Baranyai egyházmegye : Nánási Fodor Pál, gr. Batthyáni Kázmér.

6. A.-Baranyai : Rác Péter, Markos Pál.

7. Pesti egyházmegye : gr. Rádai Gedeon, helyettes Török Pál.

8. Vértesaljai egyházmegye : Sárközi Kázmér, Malter Ferencz.

Kecskeméti főiskola részéről : Tatai András.

Összesen 18-an.

e) *Erdélyi püspökség részéről :*

Gróf Teleki József ő excellenciája, gr. Teleki Domokos, báró Kemény Domokos, Zeyk József, Bodola Sámuel, Salamon József tanárok és Fábrián Dániel.

Külön a görgényi egyházvidék részéről : Pap Elek szászrégeni lelkész és magyarpéterlaci lelkész Benkő János

Az elnök választás kerülvén tanácskozás alá :

Elhatározott, hogy a képviselőlet természeténél fogva, nem téve különbséget ugynevezett egyházi és világi elem közt, csak egy elnök választassék általános

szavazat többséggel, mely is megtörténvén, a szavazatok általános többsége által gr. Teleki József ő excellenciája választatott meg elnökül, ki is elnöki székét rövid de lelkes szavakkal s a gyűlés szives éljenzései közt elfoglalta. —

5. A jegyző választása tárgyában :

Elhatározott két jegyzőnek választása, mely megtörténvén, jegyzökké választattak : Salamon József és Apostol Pál. —

6. Elnök gróf ő excellenciája jelentést tön, báró Jeszenák János ő nagysága által az iránt lett értesítése felől, miként ágostai hitv. követő atyánkfiai az illető miniszterium elébe terjesztendő munkálatukkal már-már készen levén, annak benyújtása előtt ohajtanának velünk egyesülve a közös egyházi ügyek felett értekezni.

A tisztelt gróf előterjesztése tudásul vétetett, s mi-helyt az érintett közérdekre vonatkozó munkálat részünkről is bevégeztetendik, örömről szolgáló szeretett ágostai hitv. atyánkfiaival találkozhatni. —

7. Olvastatott a nemes maroszekei ev. ref. egyházvidék által elválasztott képviselőknél M.-vásárhelyi pap t. Péterfi József és M.-bárdi pap Agyagási Lajos uraknak igazolási levelek.

Mely tudásul szolgált.

8. A Dunamelléki egyházkerületből jelentetik, hogy a sólti egyházvidék által képviselőül elválasztott Madarassi László ur itteni megjelenésében megakadályoztatván, helyét, a szinte közbizalom által kijelelt tiszt. Tomori Szabó Sándor ur foglalandja el.

Tudomásul vétetett.

9. Ezentúl az értekezés tárgyának kitűzésére szó-líttatván föl elnöklő gróf ő nagyméltósága, mint a dolog rendje igénylé, felolvastattak, elébb ugyan az 184^{7/8}-ki XIII-dik s XX-dik törvényzickeknek egyenesen érde-
künket érintő szakaszai; majd a vallás és közoktatási miniszternek a vele tartandó értekezletre meghívó levele. Erre a megkezdendő tanácskozásnak mi vezérfonalon leendő folytatása vettétvén föl szőnyeg-kérdésül: néme-
lyek ajánlatára, mint olyan elfogadott, és

10. Felolvastatott a tiszántúli egyházkerület képviselői testületnek e jelen értekezlet tárgyában készült vé-
leménye, melyben előterjeszti, hogy miután a hazának vészes s naponként mindinkább komolyító körülményei nemzeti Kormányunk gondjait s az álladalom anyagi ere-
jét magának a honnak megmentésére csaknem minden más érdekek mellőzésével kizárólag veszik igénybe; minden honfinak pedig jelenben legelső kötelességévé teszük, saját érdekének feláldozásával is a haza közbé-
két venni cselekvéseiben iránypontul s elkerülvén min-
dent, mi e legmagasabb érdekbe ütköznék; e nézetek mellett szinte elkerülhetetlen levén az, hogy ha az illető miniszteriummal értekezletben minden felhozatnék, mit
hílfelkezetünk törvények és békekötések által szentesi-

tett jogai előhozatni megengednek sőt kívánnak, talán olyanok is kerülnének elő a nyilatkozatokban, mik a különböző hitű honpolgárok érdekét közelebbről érintve, a kedélyeket felizgathatnák s így a hazát fenyegető zavaroknak egy új nemét hoznák elő s az óhajtott béke viszszatérését hátrább vetnék; ha pedig a nyilatkozatokban elhallgattatnának olyak, miket az említett érdek kimondani igényelne, ekkor jogaink és érdekünk elhanyagolásának súlyos vádja nem lehetne elkerülhető; ezen elősorolt okoknál fogva jelenleg csupán csak a halasztást nem szenvedhető egyházi és iskolai szükségeket kívánván az álladalom által leendő fedezés végett a vallás és közoktatási miniszterium elébe terjeszteni, abban lőn a tisztelt képviselői testület megállapodása: hogy csupán évenként fizettetni szokott ugynevezett ágy- vagy párbért, vagyis pap és tanító bért, legyen az pénzben, természetben avagy közmunkában, kívánja ezuttal egyelőre álladalmi teljes kárpótlás mellett haladéktalanul megszüntetni; a hol pedig a törvény által megszüntetett urbériség s illetőleg a dézma tevő a lelkészek s iskolatanítók fizetések alapját, ott ezen elenyészett alap helyét, álladalmi segély által azonnal pótoltatni. Mindezeket azonban oly kijelentéssel s óvással kívánván nyilvánítani, hogy az 1848. XX-dik t. cz. 2-dik szakaszában megállapított egyenlőség s viszonyosság elvénél fogva, hifelekezésünk mind egyházi, mind iskolai szükségének minden hifelekezetre nézve egy arányban leendő fedeztetése iránt igényeit, s a törvény e részbeni végrehajtásának követelését fentartja s bizalomteljesen várja. — Mely ebbeli nézeteit s megállapodását a tisztelt tiszántúli egyházkerületi képviselő testület, elébb a több helvét-hitvallásu egyházkerületekkel, majd annak az ezek közt tartandó közös értekezletben netaláni elfogadtatása esetében, az ágostai és unitarius hitvallásu atyafiakkal is, közöltetni óhajlja.

Ezen előterjesztett véleménye a tiszántúli egyházkerületi képviselő testületnek alkalma lőn — miképen a nagy ügynek fontossága valóban igényli is, — számos és hosszas vitatkozásoknak, melyek azonban ezuttal eredményre nem vezetvén, a tárgy a tanácskozás terén hagyatva, annak továbbrai fejtegetése, a holnapra halasztatott.

Augustus 31-kén folytattatván az egyetemes gyűlés:

11. Főtisztelendő Szoboszlai Pap István püspök és képviselő ur jelenti, hogy a tiszántúli egyházkerület részéről képviselőül megválasztott báró Vay Miklós ur ő excellenciája országos ügyekkel foglalkozások által tartatván, helyettesül e jelen értekezletre tiszt. Könyves Tóth Mihály ur neveztetett ki.

Tudásul vétetett.

12. Ugyan tisztelt Szoboszlai Pap István püspök és képviselő ur előadá, miként a tiszántúli egyházkerületi

képviselői testület, tegnapi napon bemutatott és tárgyalatni meg is kezdett indítványától elállván, kéri az a feletti további tanácskozást megszüntetni.

Mely előadásában többszer tisztelt püspök és képviselő urnak az egyetemes gyűlés belenyugodván, szükség lett egy, vagy más e jelen értekezlet tárgyára vonatkozó dolgotat venni föl, mely a tanácskozásnak, hogy az összefüggő láncolat nyomán vezethetnék, irányt adna: mire nézve fölolvastattak:

13. A tiszamelléki,

14. A dunamelléki,

15. A dunántúli egyházkerület képviselő testületeinek véleményei.

16. A tiszántúli hitrokonink részéről előszóval előterjeszté azokat főtiszt. Szoboszlai Pap István ur.

17. Erdély kerületi kedves atyánkfiaiak is nézetei a tegnapi napon szinte előszóval előterjesztve levén.

Jelenleg nem volt egyéb hátra, mint a fölolvastott, vagy szóval előadatott vélemények egyikét vagy másikat vezérfonalul elfogadni, és már a mennyiben a tiszántúli legkimerítőbbnek s minden tárgyakat legteljesebben kifejtőnek találtatott, a tanácskozásokban utmutatoul elfogadtatott, és már ennek nyomán a következőkben lőn megállapodás:

A miniszteri felhívó rendeletben előforduló reform kifejezésre nézve szükségesnek tartjuk nyilvánítani: hogy azt átalljában egyházunk bel-életére semmiképen nem érthetjük, és nemcsak természeti, de honi positiv törvényeink tiszta értelmében is erre vonatkozólag el nem fogadhatjuk. Ugyanazért egyházi szükségünknek az álladalom által ajánlott fedeztetését is úgy kívánjuk értetni, hogy azáltal jelen törvényes önkormányzatunk — autonomiánk — melyet mint protestans létünk mellőzhetetlen feltételét semmi anyagi könnyebbitésekért fel nem áldozhatunk; nem csorbíthatatik. Különben is fel nem lehetvén tennünk, hogy miután az álladalom minket mint protestansokat karolt föl, létünköt el nem választható önkormányzatunkat kívánna áldozatul azon anyagi segedelemért, melylyel egyházunknak, mint az álladalom végcéljára hatályosan munkáló intézetnek, már csak annyiban is tartozik, — tartozik pedig annyival inkább, mivel mi, nem bévándorlott, vagy kegyelemből és feltételeesen bévett idegenek, hanem őspolgárok ivadékaik vagyunk, kik vallásos meggyőződésünk követése miatt, polgári jogunktól el nem eshetünk. Tartozik végre azért is, mint-hogy honunkbeli más hifelekezeteiket az álladalom eleitől fogva bőkezűleg pártolt, miből az osztó igazság örök szabályai szerint szükségesképen következik, hogy ha, és a mennyiben ez, az egyik hifelekezettel történik, történjék az a másikkal is.

Midőn ezt egyházi belső életünkre nézve eképen nyilvánítjuk: ugyanakkor kinyilatkoztatjuk másrészt, hogy külállásunkra nézve a reformot igen is óhajtuk. Ohajt-

jük pedig e f. 1848-diki XX-dik t. cz. 2-dik §-ának bevégzett tényként kimondott rendelete életbeléptetése által, mely uton egyházunk viszonya az álladalomhoz, mint más felekezetekhez is mindenben az egyenlőség és viszonyosság elve szerint megállapítandó. Nevezetesen:

A.) Az álladalomhozi viszonyunkat illetőleg, az idézett 2-dik §-ból önkénynt következik:

1-ször. Hogy hit, vallásos szertartásaink és hitágazataink szerinti kormányzás tekintetiben egyházunk minden külhatalomtól független legyen; ugyszintén a kormányzás végett eddig, vagy ezután rendezendő gyűlések és zsinatok tartása teljes szabadságunkban álljon, a Felsőbíró felügyelői jog épségben maradván.

2-szor. Hogy protestans egyházunk minden tagjai a magyar korona minden birtokaiban szabad lakással bírnak és egyenlő polgári jogokat élvezhessenek.

3-szor. Hogy az álladalom közdolgaiban, törvényhozás, kormányzás és bíraskodásbani befolyást, vagy egyik se gyakorolja mint egyház a bevett hitfelekezetek közöl, vagy ha, — és a mennyiben egyik gyakorolná, úgy és annyiban az egyenlőség és viszonyosság alapján egyházunknak is megadassék.

4-szer. A mi már most munkába van vételve, hogy ha egyik felekezet az álladalom által segítettik, népesség arányában a másik is hasonlóan segítessék.

5-ször. Hogy a f. e. XX-dik t. cz. 5-dik §-sa teljesedésbe vételével, egyházunkból is állittassanak elő hadseregünkhez tábori papok.

6-szor. Hogy ha, és a mennyiben van honunkban egyház, mely a házassági ügyeket kebelében maga intézi el; ezen jog, — melyet Erdély részi protestans atyafiak egyébként is mindedig szakadatlanul magok gyakoroltak és tovább is gyakorolni kívánják — protestans egyházunknak általjában adassék meg. Nevezetesen a válóperek folytatása, elítélése, a háromszori kihirdetéstől fölmentésnek az egyházi felsőség általi gyakorlása; a tiltott vérségi és sógorsági fokozatokbani engedelem-adás ezentul is a Fejedelem joga maradván.

B.) Más egyházakhozi viszonyainkat illetőleg

1-ször. Az átmenetre nézve:

a.) Miután az 184³/₄-ki törvény e részben reánk nézve már megkönnyítőleg rendelkezett ugyan; de mégis bizonyos formásságokat fentartott: az egyenlőség és viszonyosság azt kívánja, hogy ezen formásságok, vagy más felekezetekhez átmenetekre is alkalmaztassanak, vagy pedig — mit mi inkább óhajtunk — a hozzánk átjövőkre nézve is szüntessenek meg.

b.) Továbbá az átmenni akarók korára nézve, ha és a mennyiben valamelyik bevett hitfelekezetnél semmi korlátozás nem létezik, irányunkban is így legyen. Ismét az átmenő szülőknek gyermekei, minden hitfelekezet irányában, vagy megszorítás nélkül kövessék szülőiket,

vagy ha korlátoknak kell létezni, csak az egyenlőség és viszonyosság elve szerint télessenek.

c.) A nagy számmal történő átmenetekről rendelkező XX-dik t. cz. 7-dik §-sa, a templomoknak, mint feloszthatlan tárgyakká nézve, minden hitfelekezetekre kiterjesztessék.

2-szor. A vegyes házasságra nézve:

a.) Az egybekelésre nézve az 1844-diki törvény által megadatván e részben az illető feleknek a lelkészek közötti szabad választás, de nem lévén kellő intézkedéssel ellátva a 3-szori kihirdetésről bizonyítvány kiadásának minden önkénytes akadályok elleni biztosítása; minthogy e törvényelleniség a nem protestans fél részéről gyakorlatba már sokszor előjött, hogy e részben is az egyenlőség és viszonyosság elve föntartassék, biztosító intézkedésre van szükség, véleményünk szerint úgy, hogy a hirdetés végetti bejelentésről két tanu bizonyosságot tevén, ezen bizonyosságtétel mellett az egybeketés, érvényesen megtörténhessék.

3-szor. Az ily házasságok törvény utjáni elválasztására nézve, az egyenlőség és viszonyosság elvével egybe nem férhelvén, hogy kizárólag csak az egyik fél egyházának bírósága alá tartoznak, e részben is új intézkedést igényel a törvényben kimondott elv: vagy úgy, hogy itt is mint az egybekelésnél szabad választás engedjessék az illető feleknek, vagy úgy, — s a mi véleményünk inkább ide hajlik — hogy az alperes egyházi bíróságát kövesse a felperes; — mindenesetre pedig, az elválasztó ítélet örök felbontásnak nézetvén a protestans félre nézve, bármely felekezetű egyénnel összekelhessen.

4-szer. A vegyes házasságból született gyermekek vallásos növeltetésére nézve is, a teljes egyenlőség és viszonyosság elvének kelletvén minden hitfelekezetekre nézve életbe lépni, e végre oly intézkedés szükséges, miszerint, vagy minden gyermek atyja vallását, vagy pedig — mint Erdély részben — a fiú az atya, a leány az anya vallását kövesse, melyhez az erdélyi kerület most is ragaszkodik.

5-ször. Az egyenlőség és viszonyosság elvével ellenkezővén azon sok helyeken mindedig erőszakolt gyakorlat, miszerint protestans hiveink catholicus ünnepek megtartására szorítottak, e visszaélések megszüntetése eszközöltessék.

6-szor. Egyik érintkezési pont lévén a különböző felekezetek között a kölcsönös iskola tartási szabadság, e részben már a törvény intézkedett. A mi már magát az értekezletnek a XX-dik t. cz. 3-dik §-sa nyomán kitűzött tárgyát egyenesen illeti: erre nézve a következő kérdések fonalán kívánjuk felvilágosításunkat, véleményünket, s kívánatainkat előterjeszteni:

Kérdés: Mik legyenek a mi egyházi szükségjeink?

Felelet: Ily szükségek: templom, torony, harangok, istenisztelethez, sacramentumok kiszolgáltatásához

szükségelt eszközök; pap és énekvezetők (cantorok) lakai, temető kertek s mind ezeknek jókarban tartása; továbbá az egyház belső hivatalnokainak, gondnok, egyházi, harangozó, jutalmazásai; — kormányzati költségek, melyek közé tartoznak: egyházvidéki (tractualis) kerületi (superintendentialis) hivatalnokok: püspök, esperes, jegyzők díjai, különböző gyűlések költségei, agensek, s ügyviselők jutalmai. — Ezeken kívül, egyházunknak egyik legkiáltóbb és mellőzhetetlen közös szüksége az elaggott egyházi hivatalnokoknak nyugdíjai, ugyszintén, minden belső hivatalnokok ügyefogyott özvegyeinek, árváinak, kellő segedelemmel ellátása.

Kérdés: Mi kútforrásokból fedeztetek általunk ekkorig ezen szükségaink?

Felelet: Az egyes egyházakra nézve föld és egyéb ingatlan birtokai, — ez egyháztagokra évenként kivettetni szokott, részint pénz, részint természetnyi adók, (ágybér, papbér, kepe) azután a hiveknek önkényes alamizsnálkodása; továbbá, e célra rendelt alapítványok, végre palást díjak, keresztelési, esketési, temetési stóllak.

A kormányzás költségei, legnagyobb részben a gyülekezetek s egyes hivek önkényes bizonytalan mennyiségű adakozásokból, igen kevés helyeken az egyházaknak önkényt elvállalt, bizonyos mennyiségű adakozásaiból fedeztetek.

Kérdés: Mit és mennyit kívánunk mi ezen költségekből jövődöben az álladalom által fedeztetni?

Felelet: Az egyházakra nézve, csak a belső hivatalnokok fizetését, és pedig oly módon, hogy eltöröltetvén, — mit maga a hon érdeke parancsol — az egyháztagokra kivettetni szokott adók, mint kivetésöknél fogva már igen igazságtalanok, mert nem birtokaránylagosak, a behajtásnál fogva pedig gyűlöletesek és számtalan surlódás és gyűlölségnek okozói, — megtartatván ellenben az a végre szolgáló föld és egyéb ingatlan birtokok, mint szintén az e célra rendelt alapítványok, — ezeknek jövedelme a meghatározandó mennyiségig az álladalom által pótoltsék ki, meghagyatván ezen felül a palástdíjak, stóllárak is, a majdan eltörölnö keresztelésinek kivételével.

A kormányzási költségekre nézve: ezeknek fedezését, mi, vagy minden felekezetre magára bizandónak véleményezzük, vagy ha valamelyik bevett vallásfelekezet irányában ezeket az álladalom fedezendi, akkor az egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva, a többi hitfelekezetekre vonatkozólag is, az illető hivatalnokok állásához, foglalatosságához alkalmazandó mérsékelt, de illeendő fizetést kívánunk.

Kérdés: Mi kútforrásból fedezendi a kijelölt szükségeket az álladalom?

Felelet: Erre felelni mi nem tudunk, nem is a mi dolgunk. Véleményünk az, hogy ha van oly országosan

alkotott közalapérték, mely eddig kirekesztőleg csak egy, vagy némely hitfelekezetek, ily nemű szükségeinek fedezésére szolgált, osztassék meg az egyenlőség és viszonyosság alapján népességi arányban a többi hitfelekezetekkel is, — miből, ha ezen szükségek kellőleg fedezve nem lehetnének, a közadó vetessék segédkütfőül, mely esetben a gyűlöletesség s ebből folyó kellemetlenség kikerülése végett kívánatunk az, hogy ne elkülönözött ily czim alatt vetessék ki, hanem a közadóba olvasztassék be az e célra megkívántató mennyiség.

Kérdés? Mi úton szolgáltatandja ki az álladalom ezen járuléki segedelmeket?

Felelet: Véleményünk szerint nem közvetlenül egyes egyházaknak, annyival kevésbé egyes hivatalnokoknak, hanem a kezelés könnyítése végett egyes egyházkerületnek, melyek aztán, a kiosztásról évenként pontos és legszigorúbb számadásokat fölterjesztendők.

Kérdés: Minő mértékben s arányban adassanak ezen segélyek az illető hivatalnokoknak? Egyenlően-e? mindenkinek, vagy hely és egyéb körülményekhez képesti osztályzattal?

Felelet: Mi az osztályzatot igazságosnak, azért szükségesnek véleményezzük, — osztályozás alapjául az vétetvén, hol könnyebb és hol olcsóbb? hol nehezebb és hol költségesb a megélhetés? — hol könnyebb és nehezebb a szolgálattétel?

Három osztályt véleményezünk pedig megállapítandónak, és ezen osztályban a lelkészekre vonatkozólag a minimumot 600, 800, 1000. — a segédlelkészekre nézve pedig — kik mindig az egyházi illető kormány beleegyezése mellett lesznek előállítandók — 300, 400, 500, és így szintén az énekvezérekre nézve ugyan ezen mennyiségben meghatározandónak, — a kormányzási költségek tekintetében a hivatalnokok fizetései egyenlően levén megállapítandók.

Mindezek tekintetében pedig, ha az állam fedezendi is az elősorolt szükségeket, fentartjuk magunknak azon jogot s szabadságot, hogy vagy népesség nevedése azt kívánván, vagy más körülmények: például nemzeti-ségi érdek úgy javasolván, a fentálló egyházakban templomokat, egyházi hivatalnokokat szaporithassunk, új anyaegyházakat alapithassunk. — Mindezek a felségi legfőbb felügyelet elismerése mellett az egyenlőség és viszonyosság törvényben kimondott elve szerint életbe léptetendők, folytonosan intézendők.

A mennyiben a miniszteri meghívó levélben az iskolai reform is említve van, nem mellőzhetjük kinyilatkoztatni, hogy noha, mint apáink is már mindenkor a reformatiotól fogva, eddigi helyzetünkben is, és így nem csak magunkra hagyatva, de inkább nyomatva, mint segítettve, erőnk megfeszítésével, tetemes áldozattételekkel, igyekeztünk iskoláinkat virágoztatni s mind inkább tökélyesíteni; noha talán szerénység sérelme nélkül vall-

hatjuk, hogy iskoláink minden szegénységünk mellett is, a honbeli más hitűek iskoláinál ha előbb nem, de hátrább sem állanak; noha talán azzal is szabad dicsekednünk, hogy iskoláink értelmesség, tudományosság, világosodás, szabadság, egyenlőség, testvériség terjesztésében, ugy-szintén nemzetiségünknek és anyanyelvünknek érdekében, nem siker nélkül működtek, s ekképen úgy a hazának, mint emberiségnek hasznos szolgálatot tettek; mindazonáltal elismerjük, hogy ezek az ohajtott tökélytől mindeddig messzemaradtak, s hogy rájuk nézve e kor kívánatihoz képest sok még a teendő, minek teljeseését ekkorig nem akarunk és igyekezetünk, de erőnknek korlátoltsága gátolta, hogy ennél fogva reformra van iskoláinknak szüksége.

Mely reformokat most, miután ezen intézeteket is az álladalom anyagilag fölkarolta, kivihetőnek tekintvén, örömmel üdvözljük e téren a nyújtott alkalmat, örömmel fogadjuk és használjuk föl az álladalomnak is törvényadta iskola kormányzati jogainkkal összeférhető befolyását.

Mielőtt azonban e részben szükségünk elősorolásához, ide tartozó nézeteink, kívánataink kijelentéséhez kezdenék, miután a legujabb törvény keletkezte s ennek nyomán történt összehívásunk óta egy iskolaügyi törvényjavaslat, — melynek pedig a sokszor idézett XX-dik t. cz. 3-dik §-sa értelmében kihallgatásunk előtt, legalább az anyagi részre vonatkozólag nem lehet és nem kell vala közbe jöni, — csakugyan közbejött s törvényhozás elébe került, ezt, s az abban előforduló iskolák közösségét illetőleg: kötelességünknek ösmerjük kinyilatkoztatni, hogy mi, mint egy részről szives örömmel és hálával fogadtuk az utóbbi törvény 4-dik szakaszát, mely iskoláinkat az ezekből ekkorig igazságtalan önkény útján kizárt más hitű növendékek előtt megnyitotta s ekképen iskoláink közösségét a szabadakaratú használatra létrehozta; továbbá, — mint elösmérjük az államnak jogát saját költségén iskolát állítani bárhol, a szabadság felvirult korának szellemével egyedül összeférhető szabadakaratú használatnak fentartása mellett: — úgy másrészt a közös iskolák ügyét, oly értelemben, hogy ilyes iskolákba minden hitfelekezetű iskolák s a mieink is, szükségképp beolvasztassanak, jelen értekezletünk törvény kijelölte tárgyai közé nem sorolhatjuk, jövendőre is pedig, mind addig, míg az idézett törvénycikk 2-dik §-sába kimondott egyenlőség és viszonyosság minden tekintetben életbe léptetve s ily módon állásunk, úgy az állam, mint más hitfelekezetek irányában teljesen biztosítva nem leend, e tárgyról felekezeti lételünk veszélyeztetése nélkül nem tanácskozhatunk. Azonban, hogy a nemzeti egyetem, mint országos intézet, s ha még netalán több ilyen állíttatnék, az is, mind a tanítókra, kiknek a részünkre alapítandó hittani széknél megválasztatásokbai befolyásunkat fentartjuk,

mind a tanulókra, jelesen ezeknek közalapértékből aránylagos segélyeztetésére nézve minket illetőleg is közös legyen, — kívánni, magunkat feljogosítva érezzük.

Az értekezletnek iskolai ügyet illető érdemét tekintve, itt is a következő kérdések során terjesztjük elő nézeteinket s kívánatainkat:

Kérdés. Mikből állanak iskolai szükségünk?

Felelet: a. épületek: ugmint tanító lakok, s tulajdonképi iskolák, melyekhez mi gyümölcsfa tenyésztés, átaljában kertészet gyakorlati taníttatása végett, valamint már kezdtük ittott szerezni: úgy mindenütt szerzendőknek vélünk kellő kiterjedésű kerteket.

b. tanszerek: u. m. könyvtárak, földabroszok, különböző természettani, technikai, alaktani gyűjtemények.

c. testgyakorlat tanítására szolgáló alkalmas helyek készülete.

d. Tanítók fizetései.

e. Iskolák fentartása, kiigazítása, fűtés, vízzeli ellátás, tisztogatás stb. költségei.

f. iskola kormányzati, gazdasági, pénzkezelési, felsőbb és alsóbb hivatalnokok, — ugmint

g. iskola szolgál fizetései. — Végre itt is az elaggott tanítók nyugdíjazása, tanítói özvegyek és árvák sorsának biztosítása. — Nem tartjuk czélszerűtlennek e helyen az eddig s jelenleg nálunk létező különböző iskolákat elősorolni:

A) Népiskolák.

α. Kisded ovodák, fiu leány gyermekek közös használatára, melyek ugyan még csekély számmal jöttek létre, de hogy mindenütt állíttassanak, a nemzet és emberiség érdeke kívánja.

β. Elemi.

γ. Polgári- reál iskolák, elkülönözve már fiak és leányok számára, melyekhez, hogy még ipar és gazdasági iskolák is állíttassanak, a kor szelleme igényli.

B) Tudományos iskolák.

a. Gymnasiumok.

b. Felső és alsó iskolák (Lyceum Collegiumok).

c. Képezdek (praeparandák) melyek ekkorig ugyan — kevés kivétellel — főiskoláinkban nem különállólág, de a több tanulmányok közébe szöve léteztek; de hogy ezentul, elkülönözve létesíttessenek, a nevelés ügye szükségessíti.

d. Végre, hogy kerületeinkben felsőbb leány növendék célszerűen rendezve létre hozassanak, ugyanazon szent ügy követeli.

Kérdés Mi kútfejei voltak eddig ezen szükségek fedezésének?

Felelet: a. A gyülekezeteknek föld és más ingatlan birtokai.

b. Egyháztalok pénz és terménybeli adózása.

c. Néhol a községek, helységek, városok segélyezései.

d. Alapítványok, (ezek között némelyek külföldiek.)

e. Tanítás díj, (Didactrum) s némely más czim alatt a tanulóktól fizetelni szokott díjak; például beiratásért, bizonyítványokért, fűtésért stb.

f. Kéregetések részint gyülekezetenként, részint házankint különböző időkben és módokban (legatio supplicatio). — Végre

g. már egyenest a tanulók segedelmére szolgáló ösztöndíjak, tápintézetek (stipendiumok, alumniumok).

Kérdés: Mennyit kívánunk ezekből az állam által fedeztetni?

Felelet: Csupán a tanítók fizetéseit, mely végre mellözhetetlenül eltörrendők lévén itt is az aránytalanul kivetett, s ekkép igazságtalan és gyűlöletes adók: megtartván pedig az e végre szolgáló föld s egyéb ingatlan javak, mint szintén ide szolgáló alapítványok, ezeknek betudandó jövedelmei lesznek az állam részéről a meghatározandó mennyiségig, kipótlandók. Mi a tanítási díjakat (didactrum) s a tanulók által fizetelni szokott egyéb című díjakat illeti, ezeket mi a népiskolákra nézve ugyan általánosan és mindenestre eltörrendőknek; felsőbb iskolákra nézve pedig, ha más hitűek iskoláiban divatozandnak, azon esetben iskoláinkban is az egyenlőség és viszonyosság elve szerint megtartandóknak véleményezzük.

A tanulók segélyezésére szolgáló alapítványokat, tápintézetek-, ösztöndíjakat, minden esetre jövedőben is, — egyéb segedelemforrásainkat pedig, milyenek a legatiók, supplicatiók, rectoriák, míg az egyenlőség és viszonyosság elve szerint más intézkedések jövedőnek létre — megtartani kívánjuk; országosan alakult alapítványokban népesség arányában tanulóinkat részesíteni kívánjuk.

Kérdés: Miből fogja ezen szükségeket fedezni az álladalom?

Felelet: Ezt mi ismét nem tudjuk, de tudjuk azt, hogy ha van — minthogy van is — országosan létrehozott közalap érték, azt népesség arányában, egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva, minket is illetőknek tartjuk. Miből ha azon szükségek nem fedeztethetnének: csak adó útján lesz eszközzendő a költség fedezés, mely esetben itt is — mint fentebb — magának az ügynek az érdeke kívánja, hogy nem kijelölt külön czim alatt, de a közadóba beolvastva szedessenek bé az ilyen adózások.

Kérdés: Minő mód követessék itt a kiszolgáltatásban?

Felelet: Itt is véleményünk az egyházkerületi kiadásban öszpontosul, a szigorú és pontos számadás itt is mellözhetetlen és természetes kötelesség maradván.

Kérdés: Minő arányban adassanak ki a tanítók fizetéseit?

Felelet: Itt is osztályzatot és pedig kétfélet tartunk szükségesnek: u. m.

a. Népiskolai, középiskolai, főiskolai tanítóknak osztályai, az utóbbihoz sorolván képezdei és felső leány-növeldeket.

b. A helyeknek megélhetési tekintetbeni különböző osztályai, a minimumok a különböző osztályozásokhoz képest 400, 600, 1000 pengőforintokban, a betudandók betudása mellett, de a tanítási díjakon kívül kívánánk megalapítani.

Midőn e részben is előforduló körülményekhez képest új iskolákat felállíthatni, a most fenállóknban is a tanítókat szükséghez képest szaporítani, jogunkat és szabadságunkat fentartanók; itt is a törvényben kimondott egyenlőség és viszonyosság elvét, úgy általánosan, mint egyes pontokra nézve zsinórmértékül vétetni és meglatni kívánjuk.

Midőn eképen az értekezletnek törvényben és ennek értelmében hozzánk intézett miniszteri felhívó levélben kitűzött tárgyaira nézve, mint felekezeti megbízottak, megbízatási kötelességünknel fogva, nézeteinket, kívánatainkat előterjesztők: föltűnik előttünk, a szeretett hazának borongós képe, ezzel keblünkben ama szent érzet, miképen annak vészteljes bonyodalmai s napról napra komolyabbakká fejlődő körülményei, nemzeti Kormányunk gondjait s közálladalmi anyagi erejét, magának a szeretett honnak megmentésére, szinte minden más külön érdekek mellözésével, mondhatni kizárólag, — veszik igénybe; minden honfinak pedig jelenleg legelső kötelességévé teszik, saját érdekének feláldozásával is, a haza köz-békéjét tűzni ki minden cselekvéseiben legfőbb iránypontul s gondosan kikerülni mindent, mi e legmagasb érdekebe ütköznék: mi is, mint a honnak bármely áldozatra kész polgárai, törvényadta jogaink egész terjedelembeni élvezésétől egy ideig megszünve, jelenleg egyedül halasztást nem szenvedhető egyházi és iskolai szükségjeinknek fedeztetésére terjesztvén ki igényeinket, — ezt is azonban nem önzésből, hanem a főirányponttul kitűzött haza érdekében, t. i. az ezen terhek megszünését már teljes reménnyel váró s reményének meghiúsulása esetében könnyen felingerelhető nép tekintetiből, csupán az évenként kivetetni és beszédeni szokott ugynevezett „ágy vagy párbért“, más szavakkal — „pap és tanítóbert“ — legyen az pénzben, természetben, avagy közmunkákban, — mint a mely terhek, kivetésükben eddigelő igazságtalanok, behajtásukban gyűlöletesek voltak, — kívánjuk ezuttal egyelőre, álladalmi teljes kárpótlás mellett haladéktalanul megszüntetni; a hol pedig az 1848-ki törvény által megszüntetett urbériség, s illetőleg, dézma tevő a lélkész s iskola tanítók fizetésök alapját: ezen elenyészett alap helyét, álladalmi segély által azonnal pótoltatni.

Mindezeket azonban oly kijelentéssel s óvással ki-

vánjuk nyilvánítani: hogy az ismételve felhozott 1848-ki XX-dik t. cz. 2-dik szakaszában megállapított egyenlőség s viszonyosság elvénél fogva, hitfelekezetünk mind egyházi mind iskolai szükségének, minden hitfelekezetre nézve, egy arányban leendő fedeztetése iránt, igényünket s tekintőleg a törvény e részbeni végrehajtásának az említett közbéke helyreállítváli követelését, ezennel ünnepélyesen fentartjuk és bizalomteljesen elvárjuk.

18. A miniszteri fölszólításra készült fölterjesztés tárgyalása közben a kívánatok és teendők sorában felmerülvén a házassági ügyek kezelésének visszakivánása, a vegyes házasságból születendő gyermekek vallása, és végre a stolaris jövedelmek között a keresztelési palástdíjnak megszüntetése:

Ezen pontokra nézve az Erdély részi Superintendia követői, kötelességökből kifolyólag jelentették: miszerint a házassági ügyek s válóperek kezelésének folytonos gyakorlatában levén addig is, abban továbbra is megmaradni kívánnak. A vegyes házasságból született és születendő gyermekek vallására nézve is, ugyancsak az erdélyi kerületi törvényt, mely a fiut az atya, a leányt az anya vallásában rendeli fölneveltetni, — mely törvény az erdélyi kerület közmegnyugtásával van egybekötve, kötelesek pártolni. — Végre a Stolaris jövedelmek között a keresztelési palástdíjt is annyivalinkább megtartatni kívánják, mivel azt, nem magáért a keresztelésért, mint inkább az anyakönyvbe kellett beírásért tekintik fizettetni.

19. Gr. Teleki Domokos ur, mint az Erdély részi Superintendia egyik követe, maga, és több követtársai nevében, utasításából kifolyó kötelességének ismeri ki nyilatkoztatni: hogy mivel az erdélyi kerületi fő egyházi tanács, az előfordulható lényeges változtatásokra nézve előre nem tanácskozhatott, meghagyta követeinek kimerítő felvilágosításokat gyűjteni ugyan, de egyszersmind azt eszközölni, hogy kihallgatásán kívül, nagyfontosságú kérdések meg ne oldassanak; azonban a folyó évi törvényhozás által egyházi tisztviselőknél és lelkészeknél okoztatott vesztésök rögtöni kárpótlásán munkálni, buzgón törekedjenek.

Tudásul veszi értekezletünk s a tisztelt követ ur és társai igazolásokra jegyzőkönyvbe felvételni határozatott.

Ezen alkalommal azonban az erdélyi kerületi két, u. m. görgényi és marosszéki egyházvidéknek követői nyilváníták, miként ők belebocsátkozó meghatalmazással küldettek ide megbizóik által.

1848-dik évi szeptember 3-kán Pest városában az összes magyarországi helvét s ágostai hitvallást követő evangelicusok, 10 egyházkerületének és az egységihívőknek, az 1848-dik XX-dik törvenyczikk következtében vallás s közoktatási miniszter ur által kitűzött értekezletre küldött követői egymás közt tartandó vegyes tanácskozmányra a megye teremében egybegyűlvén, min-

denek előtt elnöknek gróf Teleki József ur ö excellentiája közfelkiáltással felkérletett, ki is az elnöki széket elfoglalván, jegyzőknek pedig Brassai Sámuel és Illés Ádám választatván, az ekként alakult tanácskozmányban:

1-ször. Az egybegyűlt testületek az ezen összejövettel szülte kölcsönös bizodalom s testvéri szeretet fölött őszinte örömet kifejezván, s egymást a legszivelebb érzelmek kijelentésével üdvözölvén: elnök ur előterjeszté, hogy miután a helvét s ágostai hitvallású és egyhívő atyafiak követői az egyházi és iskolai ügyekben tartandó miniszteri értekezletre meghiva, a magok körében külön tanácskozásokat tartottak s nézeteiket külön kifejtették s szerkesztették; a mai összejövételnek célja pedig, a külön testületek véleményének s eszméinek kölcsönös közlése, kicserélése s mennyire eszközölhető, egyesítése volna: legcélszerűbbnek látná, — ha mindenek előtt az egyes testületi vélemények olvastatnának föl és terjesztetnének elő, s azután ezek nyomán a netaláni eltérések egyenlítettének ki, — mely elnöki nézetben a többség is osztozván: először felolvastattak az ágostai hitvallást követők vezéreszméi; azután az egyhívőké, mindkettő írásba foglalva; a helvét hitvallásuk kívánatait pedig jegyzőkönyvük nyomán Szoboszlai Pap István ur tiszántúli egyházkerületi püspök, élő szóval terjesztette elő.

Ezen előadások, azon örvendetes eredményhez vezettek, miszerint mind a három hitfelekezetük kívánatai és nézetei a fölvegekben testvéreileg találkoztak s meg egyeztek, némely eltérő részletekhez pedig az egyes hitfelekezetek szorosán ragaszkodni nem kívántak, — jelesül az ágostai hitvallásuk határozottan kijelentették, miképp ők, a helvét hitvallásuk előterjesztéséhez, mely következetes rendszerben az 1848. XX-dik törvenyczikk rendeletével tökéletes egyhangzásban van szerkesztve, készek legyenek hozzá járulni. — A királyhágóntúli helvét hitvallású atyafiak küldöttei azonban oda nyilatkoztak: miképp szívből örvendenek, a mai egység ünnepében a protestans egyház felvirágzásának dús zálogát szemlélhetni: de miután ők az unio szentesítése következtében, később hivatnak meg értekezletre s elegendő idejük nem volt bizonyos pontokban megállapodhatni, az itten nyilvánított s elfogadott értekezleti pontokra nyilatkozatukat ugyan még jelenleg fentartják, azonban reménylik, hogy miután a protestantismus szelleme az itteni megállapodásokban van letéve: ők is hozzá fognak járulni. — Az egyhívő atyafiak küldöttei pedig oda nyilatkoztak, — hogy miután az ő kívánataik a más két hitvallásukétól több pontokban eltérők volnának: mind a három jegyzőkönyv terjesztessék a miniszter ur eleibe s ezekből készítsen törvény javaslatot. — Ezen nyilatkozatok következtében abban lön a megállapodás:

Hogy mind a három hitfelekezetük küldöttei egyenlően járuljanak a miniszter ur eleibe és vele szóval ér-

tekezzenek, közös szószólónak Szoboszlai Pap István püspök ur közegyetértéssel választván, a kívánatok szóvali előterjesztésével megbízott; e mellett azonban, mindegyik hitfelekezetü követek adják béírásban is jegyzőkönyveiket miniszter urnak, azon világos kijelentéssel, hogy, a mennyiben hazánk mostani veszélykörnyezte állapotában, minden erő a haza megmentésére, jobb létét feltételező béke kivívására volna fordítandó, s ily körülmények előterjesztett kívánatink terjedelmes teljesítését meg nem engednék: készek leszünk kívánatainkkal a béke helyreállításáig hátraállani; fentartván magunknak, hogy mihelyt a haza állapota engedi, mind az, mit előterjesztünk, életbe léptessék; addig is, minthogy a papi tized megszüntetése s egyházi és iskolai szükségünknek az álladalom által leendő fizetése törvény által kimondott, s ennek következtében sok helyütt az egyházi és iskolai hivatalnokok fizetése, részint egészen megszüntetett, részint a hűvek által megtagadtatik: kéressék föl a miniszterium, hogy könnyen támadható új zavarok eltávolítása s egyházi és iskolai egyéneink anyagi állása biztosítása végett, haladék nélkül gondoskodjék s erélyesen intézkedjék, miszerint vagy az eddigi papi, s tanítói fizetések tovább is kiszolgáltatassanak, vagy a mennyiben a gyűlöletes adózást és közmunkáltatást a haza érdeke csakugyan azonnal megszüntetendőnek javallaná: ezekért az álladalom azonnal teljes kárpótlást adjon.

A miniszteri értekezletre való összejövétel helye és ideje iránt elnök ur fog miniszter urral értekezni s a kitűzendő időt és helyet az egyes hitfelekezetüek elnökeivel közölni, ezek pedig az ágostai és helvét hitvallásuk papi lakában kitűzendő h iradás által fogják a küldötteknek tudtul adni.

Folytattatik szeptember 4-kén.

A tisztelt cultus miniszter urhoz intézett felterjesztés szerkezete felolvastatván:

Megállítatik.

20. Elnök gróf ur ő nagyméltósága előadván, hogy ma délelőtt 11 órakor a báró Prónai Albert ur házában szerencsénk lesz a báró cultus miniszter urral személyesen értekezhetni, a tegnapi közös ülés beleegyezése nyomán főtitiztelendő superintendens és képviselő Szoboszlai Pap István ur megkéreltik, a már írásba is foglalt fölterjesztés foglalatából, nézeteinket és kívánatainkat, a főbb pontokban is röviden előadni. — Ezután az 5 superintendentiák jelenlévő képviselői elnök ő nagyméltóságát követve, a főtitiztelendőt báró ur házában meg is jelentek, holott is az ágostai hitvallást követő és unitarius atyafiaknak jelenlétükben, az előadással megbízott t. superintendens ur szóvali előterjesztését velős rövidséggel végezvén: tisztelt miniszter b. Eötvös József ur ily értelembe nyilatkozott:

Az e folyó 1848-diki XX-dik t. cz. 2-dik szaka-

szában kifejezett egyenlőség és viszonyosság bevégzet tény, mitől visszalépés nem történhetik; de ennek alkalmazása nehézségekkel van egybekötve, minthogy ezen alkalmazásnak úgy kell történni, hogy minden hitfelekezet megnyugtatva legyen és a bevett felekezetek közül egyiknek is érdekei és elvei sérelmet ne szenvedjenek; a mennyiben pedig a törvényhozástól az egyházi szükségekre egy millio, az iskolaiakra pedig egy millio 500,000 pengő forintja van kérve, ezen összegnél onnan többet nyerhetni nem remél, az említett összegből pedig már csak eddig is legtöbbet a szepességi 91 plebániák s az oláh és szász lelkészek igénylenek, tehát a kívánt hiány előleges pótlása teljesen eszközölhető nem lévén: a szükségek aránya szerint kell meghatározatni, mégpedig egyházkerületenkint, a szükségelt segély mennyiségnek.

21. Visszatérvén az előbbi tanácskozás helyére, a miniszter ur által tett főlebbi nyilatkozatból, többféle aggodalmak merülvén föl, különösen anyagi ágát illetőleg, szükségesnek találtatott, hogy ezen tárgy előbb egy bizottmány által vitatódjék meg, — véleményes tudósítások bevértván.

Ezen bizottmányba kinevezettek az egyháziak részéről: Szoboszlai Pap István, — Nagy Mihály és Polgár Mihály superintendensek; Apostol Pál és Bodola Sámuel főjegyzők, Török Pál helybeli lelkész, — a világiak részéről: Pázmándi Dénes Fehérmegyei főispán, — gróf Teleki Domokos, Nagy Gedeon, és Vadnai Lajos képviselők. —

Folytattatik szeptember 5-kén.

22. Felolvastatik a megelőzőtt számalatt kinevezett bizottmánynak tudósítása:

— „A vallás és közoktatásügy miniszter ur részéről e honban létező minden protestans hitfelekezetek képviselőivel tartott értekezlet következtében, a helvét hitvallásu magyarországi öt egyházkerület képviselői által megbízott választmány a végett levén kiküldve; hogy miután a tisztelt miniszter, említett képviselők nevében szóval tett s néki majdan írásban is benyújtandó azon előterjesztésre; — miszerint egyrészt, mind azon elvek és kívánatok őszintén elsoroltattak, melyek szerint addig is, míg a haza állapotának megszilárdulásával az 1848-dik évi XX-dik t. cz. 2-dik §-ában a törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül kimondott tökéletes egyenlőség és viszonyosság alapján a protestansok állása, úgy a közálladalmi kormány, mint a többi hitfelekezetek irányában is teljesen biztosíthatatnék, az idézett t. cz. 3-dik §-ának rendelele szerint, magok részéről egyházi és iskolai szükségének köz álladalmi költségen leendő fedezését, a miniszterium által fölterjesztendő törvényjavaslat nyomán törvényhozásilag eszközöltetni ohajtának; másrészt, a

jelenre vonatkozólag azon nyomasztó hiány előleges kiszámítását — előbb, semmint a protestans egyházi és iskolai szükségek adatolt fölfedezését bevárta volna — mire alapította. Ezen okoktól indítva, de a törvényhozás által megszavazott összegnek szerfelett csekély voltánál fogva is, kénytelen a választmány azt hinni, miszerint a két millio 500,000 forintot nem a törvényrendelte szükségeknek rendes fedezésére, hanem a folyó csonka évre megkívántató segélyezési összegnek meghatározhatása tekintetből, mégpedig a képviselők által is előlegesen kipótoltatni kért hiány azon ágainak némi ideiglenes enyhítésére szavaztatta meg a törvényhozással, melyek az urbéri viszonyok és papitized megszüntetéséből közvetlenül előállottak. — Ily értelemben vévén s vehetvén is csak a miniszteri számítás a választmány, mielőtt ezen csekély összeg feletti intézkedésben a képviselő testület további lépést teendene: a tisztelt minisztert az iránt vélné megtudakozandónak a választmány, hogy kihallgatása nélkül micsoda kulcsal tette azon kiszámítás? — miképen fogja azt fölosztani? s mi háramlanék abból nézete szerint hitfelekezetünkre? — Egyszersmind pedig felkérendőnek tartaná arra nézve is, hogy az előlegesen pótolta hiányt, mely a föntebbi csekély összeggel csak enyhítve is alig leendő, azonban a törvény kedvező rendeleténél fogva minden további fizetéstől magát teljesen felmentettnék nem alaptalanul hívő népnek újabb okot és ösztönt szolgáltat minden fizetés s eddigi munkák általános megtagadására, az egyházak és lelkészek elviselhetetlen romlásával; — mi úton s rendszerrel szándékozik fedeztetni?

Mely választmányi munkát teljes kiterjedésében elfogadtatván, s hogy miniszter urtól ezen anyagi tárgy aránt bővebb felvilágosítás kéressék, meghatározatván, miután ennek alkalmával szellemi ügyünk tekintetében is aggodalmak nyilvánítottak volna, miniszter urnak fentebb a 20-dik pontban béjegyzett az 1848-dik XX-dik t. c. 2-dik §-ának életbe léptetésére vonatkozó szavai felett aggodalom nyilvánított, pedig azon okból; minthogy az említett miniszteri szavaknak, lehet, az uralkodó vallás eszméjéből következett két száz évi szomorú tapasztalás után, olyan értelme is, miszerint a törvény alkalmazásában a római catholica vallás nyugalmanak kellene vétetni alapul. — Ez okból, szükségesnek látatott, a közelebbi szellemi ügyre is a bővebb felvilágosítás kéreése, s hogy ennek eszközzésére egy bizottmány választassék: meghatározatott. — Mely nézetek ágostai hitvallásu és unitarius testvérekkel is közöltetni rendeltetek oly kérelemmel, hogy ha ezen nézeteinket osztják, ezen eljárásunkban is résztvenni sziveskedjenek. — Ennek következtében Polgár Mihály superintendens és Patoki János urak b. Prónai Albert ágostai hitvallásu főgondnok urhoz, Agyagási Lajos M.-Bardi pap atyafi pedig az unitarius atyafiakhoz elküldetvén, minketten csak hamar azon izenettel tértek vissza, hogy mindkét

jelenre vonatkozólag azon nyomasztó hiány előleges kiegészítése kéretett, mely a protestans egyházak és lelkészek különben is nagyon szűk jövedelmeiben az urbéri viszonyokat s papi tizedet rögtön megszüntetett 1848-dik IX-dik és XIII-dik t. c. által okozott s egyszersmind a hazai békéjének érdekében és a nép és lelkészek s iskola tanítók közötti surlódás eltávolítása tekintetéből, az annyira gyűlölt s ugynevezett pap és tanító bér, pénzben, természetben és munkákban, teljes kárpótlás mellett, megszüntetni kívántatott; — határozottan úgy nyilatkozott: hogy a mennyiben a törvényhozástól az egyházi szükségekre egy millio és 500,000 pengő forintja van s ezen összegnél, — melyből a hozzá már eddigéig is beadott sok folyamodvány után ítélve, főleg a dézma megszüntetével, jövedelmeiktől csaknem egészen megfosztott szepességi m. e. 90, ezek után az oláh és szász lelkészek igénylenek legtöbb segélyezést; — a hazai jelen viszonyai között többet megnyerhetni, a törvényhozástól nem reményl, a hiány kívánt előleges pótlása teljesen eszközölhető nem lévén, a képviselők a hitfelekezetek szükségének aránya szerint fölosztandó azon összegre szorítkozva határozzák meg, és pedig egyházkerületenkint a szükségelt segélymennyiséget, — a kiküldött választmány ily körülmények megfontolásával a célszerűleg teendők iránt adjon véleményes javaslatot; — minthogy a miniszter által fölemlített pénzüsszögre nézve, több olyatén kétségei támadtak a választmánynak, miknek elosztása nélkül véleményét biztos alapra meg nem fektethette volna, jelesen: azon két millio 500,000 pengő forint az 1849-dik évre értendő — e kárpótlással, vagy csak 1848-dik csonka évre? Továbbá, csupán a protestans egyházak s iskolákat illeti-e azon összeg, vagy általában minden hitfelekezeteket? Végre azon összeg meg van-e szavazva a törvényhozás által? A választmány mindenek előtt megbizottja által felvilágosításra az alsó ház tisztelt elnökét vélte megkérendőnek. Mi azonnal meg is történnén, — miután úgy az alsó ház tisztelt elnökétől nyert feleletből, mint a pénzügyminiszterium törvényhozás alá terjesztett költségvetési javaslatának B. alatti mellékletéből az esett tudomására a választmánynak, hogy nem is az egész két millio 500,000 p. forint összeg, hanem ennek negyede u. m. 625,000 forint van az 1848-dik csonka évre törvényhozásilag megszavazva, — melyből egyházi szükségekre csak 250,000, iskolaira pedig 375,000 forint esik, mégpedig mind a két felekezetek között megosztandó. — Következőleg a legjobb esetben is népesség aránya szerint felosztva, a protestans hitfelekezeteknek az első összegből alig jutna több 50,000 forintnál: — a választmány e körülményen annál inkább megdöbbsent, mivel a törvény, minden egyházi és iskolai szükségek közalldalmilag leendő fedezését rendelvén, midőn azt várta és reménylette, fölfogni nem képes, hogy a t. miniszter,

résről a következő ülésben személyesen megjelennének.

23. Indítványba hozatik, hogy az itten Budapesten összpontosult kormány mellett, mind a superintendentiákat illető dolgok figyelembe tartására, mind ügyesbajos hit-sorsosink segedelmére, illő évdíjjal ügyvivőt kellene kinevezni :

Ezen indítványra nézve abban állapodott meg a jelen képviselői testületi értekezlet, hogy mivel agens választásra a superintendentiák által megbizva nincsen, most ugyan időközileg ezen ügyvivői elhivatás folytatására megbizta t. Polgár Mihály ügyvéd urat; de kitűzetik egyszersmind a t. superintendentiák teendőiül, hogy minél rövidebb idő alatt e tárgyban nyilatkozzanak. — A beküldendő nyilatkozatoknak pedig összeszedésére kineveztetnek : superintendens t. Polgár Mihály s helybeli lelkész Török Pál, Pázmándi Dénes képviselő és gr. Teleki Sámuel főgondnok. Ezen bizottmány teendője leszen a bécsi és budai agensektől a superintendentiákak illető irományokat is összeszedni.

24. A fellebbi 22-dik szám alatt kinevezett bizottmány visszatérvén jelenti : hogy b. Prónai Albert ur mind maga, mind a még itt maradott pap és világi képviselők ma d. u 5 órára a kitűzött tárgy feletti közös tanácskozásra megjelennek, ugyan ezt tenni az unitarius atyafiak is felszólítottak.

Tudásul véteik.

25. Indítvány tételik egy közelebb tartandó nemzeti zsinatról, s az e feletti tanácskozás következő kérdéseket tette maga elébe :

a. Fel kell-e terjeszteni előlegesen a kormánynak?

Határozat: Az 1791-diki XXVI-dik t. cz. mely a nemzeti zsinatok tartását megengedte, egyszersmind köteletségünké is teszi, hogy a kihirdetendő nemzeti zsinatnak ideje, helye, s általános kifejezésekben tárgyai is, a kormányhoz felterjesztessenek.

b. A nemzeti zsinatnak tagjai miként és mennyi számmal választassanak?

A tagok képviselőlet után s lélekszámhozi arányban választassanak, papi és világi rendből egyenlő számmal, — minden 50,000-re két követ esvén, most a t. superintendentiákra eső követek száma így intéztetett el :

A tiszántuli superintendencia fog választani 36-ot.

A tiszáninneri superintendencia 14-et.

A dunántuli superintendencia 12-öt.

A dunáninneri superintendencia 16-ot.

Erdély kerületi superintendencia 18-at.

Ezenkívül a tanárokból superintendentiaként, kettő-kettő választatván, hasonlóan egyik pap, a másik világi rendből való. A magyarhoni 4 kerületek választanak 8-at, Erdély kerület pedig 2 tanárt.

A választó köröket a maga kebelében mindenütt a kerületi gyűlések intézendik el, nem szorítottván arra, a

választó körök, hogy csak magok kebeléből küldhesse-nek, de mindenesetre absolut-pluralitással. — Mikép történjék pedig a választás, közvetlenül-e? vagy két fokú választás által, ennek elrendezése a kerületekre bizatik.

Folytatódván a déleesti órákban a gyűlés.

26. Miután ágostai hitvallásu és unitarius atyánkfiai megjelentek volna, ekképen az ülés közössé válván, ágostai hitvallásu főgondnok b. Prónai Albert ur előterjesztette, hogy ámbár már gyűlések elosztott, mindazonáltal azon tagok, kik az evangelicusok ügyei időközi folytatására, s a miniszteri értekezletre is teljes hatalommal felruháztattak, itt jelen vannak és a tanácskozásban részt venni kívánnak; hasonlóul unitarius atyánkfiai közül is ketten jelen levén, a tanácskozásban részt venni nyilatkoztak.

Kiknek jelenlétökben, fentebbi nézeteink és szándékaink részint a választmányi jegyzőkönyv felolvasásával, részint szóval előterjesztetvén, — miután ezeket magokéinak is lenni kinyilatkoztatták volna : a miniszter urtól megtudandó némi felvilágosítások eszközlésére megbizattak a következő tagok :

b. Prónai Albert főgondnok. — Tihanyi Ferenc stat. tanácsnok. — Gosztonyi Miklós váltó feltörvényszéki elnök. — Jakabfalvi András, — Karap Sándor, — Fejér Márton.

Szoboszlai Pap István superintendens. — Nagy Mihály superintendens. — Binder Pál György superintendens. — Perlaki Dávid esperes. — Benyovszki Péter. — Bodola Sámuel. — Török Pál. — Koronka Antal. — Gyöngyösi István. — Berde Áron.

Szoboszlai Pap István képviselő atyánkfia bizatván meg a miniszter urhoz intézendő kérdések formulázására és előadására.

Szeptember 6-kán a tegnapi közös ülés folytatattván :

27. Szoboszlai Pap István ur superintendens részint a formulázott kérdéseket előmutatta, részint előadta, miként gondolja a meghatározott nézeteket majd a t. miniszter urnak előterjeszteni. A kérdések voltak az itt következők :

1. Kérdés: Miképen értette s kívánja általunk értetni ama kijelentett szavait : „ugy kell a végrehajtásnak eszközöltetni, hogy minden hitfelekezet megnyugtattva legyen, s egyiknek is érdekei és elvei sérelmet ne szenvedjenek?”

2. Kérdés: a. Minden szükség fedezésére értette-e az említett kiszámítást 1849-re, vagy pedig a megkárosodottak kármentesítésére? Ez utóbbi esetben, — minthogy az elsőt nem képzelhetjük, —

b. minő kulcs szerint tette előbb, mintsem adatainkat látta volna, ama kiszámítást?

c. miképen, mi irányban szándékozik az összeget a károk póllására felosztani?

d. Mi háramlanék abból a protestans hitfelekezetekre külön-külön? — Végre

e. mit mi a dézma és urbériség megszüntetéséből eredt károsodások kipóllásán kívül haladéktalanul eszközölni kívánunk, — a pap és tanító bérek kárpóllás melletti megszüntetését, — mi uton s módszerrel szándékozik eszközölni?

Mindezek helybenhagyatván: a választmány megbízatását végzendő, eltávozott.

28. Visszatérvén egypár óra mulva a választmány, következőkben tette jelentését:

Az első kérdésre: miniszter ur mindjárt válasza megnyitásakor fájdmát nyilvánította a felett, hogy egész lefolyt politikai élete s legközelebb hivataloskodásában bebizonyított elvei mellett, ugyszintén a mellett, hogy ő egy szabad elvű kormánytestületnek egyik tagja, szavai épen a protestansoknál ily kétségre és aggodalomra szolgáltatnak alkalmat. Kijelenti, hogy ha az egyenlőség és viszonyosság elve a törvényben nem volna, ő nem fogta volna a miniszterséget elvállalni, s azt hiszi, hogy magának a törvényhozásnak is logicus körén jár, ezen kimondott elvektől hátra lépni. Továbbá kijelenti, hogy az egyenlőség és viszonyosságra nézve a szabadság a fődolog, mert különben zsarnoki elnyomtatás is történhetnék az egyenlőség és viszonyosság alapján; csak úgy állhat meg az egyenlőség, ha minden hitfelekezet szabad lesz a maga hitelveiben, mivel a mit az egyik lényegesnek tart, azt a másik adiaphoronnak tekintti; a polgári egyoldalú s kiváltságos protectionak meg kell szünni, és a status protectiojának mindenekre egyaránt kell kiterjedni. Végre kijelentette azt is, hogy azon vád, mintha ama megemlített ismeretes clausulát: „absque tamen praejudicio r. catholicae religionis“ — kívánná a törvény végrehajtásánál követni, legkevésbé terheli lelkét.

A második kérdésre: a tett számítás kulcsát illetőleg, adatok hiányában, azokat a körülmények sürgetősége miatt, a juliusi országgyűlés közbejötté miatt, ezen határidőre beszerezni reménye sem lehetvén, azonban a törvény következtében a megkárosodottak folyamodványai, a szükség bizonyosságul, halmozva érkező hozzá, hivatalos helyzeténél fogva felhivatva érezte magát gondoskodni provisorie oly kutforrásról, melyből a legmegkárosultabbak nyommasztó szükségük a lehetőségig pótlathassanak. A szepességi cath. plebániákat csak például hozta fel, de sem ezeknek, sem általában a cath. lelkészeknek eddig ezen összegből nem adott, hanem tulajdon alapítványaikból assignált eddigelő 18,000 pengő forintot, — gondolni sem lehetvén, hogy a kérdéses összeg, minden hitfelekezetek egyházi és iskolai szükségük törvényben megrendelt fedezésére lett volna számítva, mert ezt csak majd akkor, ha a szükségelt con-

scriptio elkészítve, felterjesztve és a történhető hiba rectificálva leendenek, — kerülhet törvényhozási tárgyalás alá, és így nem előbb, mint 1850-re; addig, míg ez lenne, arra lesz a kérdéses összeg fordítandó, hogy a nyommasztó szükségét szenvedők, de mindig az egyházi kerületek, vagy egyházi illető hatóságok felvilágosítása mellett, a lehető segélylyel elláttassanak, tudva levén előtte, hogy vannak protestans papok is, kiknek fizetésök most se megyen 100 pengő forintra, kiknek tehát ha ő 100 pengő forintot nyujthat: akkor azoknak illendő segélyt nyujt.

Ezenkívül jelentette az előadó superintendens ur, hogy a fennebbieknek meghallása után, kérte a miniszter urat, hogy addig, míg a törvényhozás máskint rendelkezik, a most fenálló egyházi fizetések pontos megadása iránt hathatósan intézkedni sziveskedjék, a mit a t. miniszter ur megígérni szives is volt.

Tudomásul vesszük, oly biztos reménnyel, hogy a nyilvánított elvek és ígérek, a törvény értelmében tettekben fognak megvalósulni.

Szeptember 7-kén folytatattatik.

Mig a tegnapi közös gyűlés jegyzőkönyve felolvasatnék, az ágostai hitvallású és unitarius atyafiak megjelenésével, addig

29. Elővétetik a nemzeti zsinat körül még nem érintett kérdések tárgyalása, és különösen

a. Az időre nézve:

Hogy ágostai hitvallású és unitarius atyánkfiai is az együtt találkozásra és tanácskozásra alkalmat találhassanak: ohajtjuk a nemzeti zsinatot más két felekezetbeliekkel egy időben tartani. Minden környüállások meghányása után, legalkalmasabbnak találja ezen értekezlet augusztus első vasárnapját a jövő 1849-dik évben.

b. Helyre nézve:

Főtisztelendő Szoboszlai Pap István superintendens ur debreceni népes és virágzó ref. egyházunk nevében azon királyi város kebelében szives elfogadtatásról biztosítván: nemzeti zsinat helyül Debrecen városát ajánlotta; de az evangelicus atyafiak kedvéért Buda-Pest sürgettetvén, a többség abban nyugodott meg, hogy Buda-Pesten tartassék.

c. Az elődolgozatokra nézve:

Jobbnak itéljük, ha minden kerület dolgoztat a nevezetesebb tárgyakra és ezen dolgozatokat közli a kerületekkel, a nélkül azonban, hogy ezek a követeknek megkötő utasításul szolgáljanak.

d. A zsinati képviselőknek választásuk idejére nézve:

Azon okból, hogy hivatásukra készülhessenek, a zsinat kezdete előtt legalább egy pár hónappal célárnyosnak látjuk mindenütt a követek megválasztását.

e. Ezen nemzeti zsinat-körüli intézkedésünket, ágostai

hitvallásu és unitarius atyánkfiaival tudatni, minden mi Superintendenciáinkkal jegyzőkönyvileg közleni kelletik.

f. Ki fogja feljelenteni a Kormánynak?

Legegyszerűbbnek látjuk, hogy a Superintendenciák előjárói, — miután a tárgy körül tanácskoztak az egyházkerületek — értesítsék mostani közös elnök gróf ur excellenciáját, ki is a felküldött Superintendenciák-beli nyilvánítások mellékletében, a nemzeti zsinatról helyére, idejére, általános tárgyaira, a tagok számára nézve is a Kormányhoz feljelentést teszen.

30. Megjelenvén az ágostai és unitarius atyafiak:

A tegnapi közös gyűlés jegyzőkönyve felolvasatott, s megállíttatik az ő részvétőkkel.

31. Főtisztelendő Szoboszlai Pap István superintendens ur, a protestans egyházi és iskolai lap pártolására, — különösen fejlődő időnk eszme-cseréinek s egyházunkat érdeklő történeteknek közlése tekintetből, s mivel már is a protestans hitfelekezetek szerkesztőikben mintegy képviselve vannak, — jelen értekezleti gyűlésünket felhívja:

Szinte mellőzhetlen levén egy ily organum egyházi és iskolai életünk nyilvánítására nézve: ohajtjuk továbbra is fenállását itt a fővárosban, és mostani szerkesztők kezei között; a buzgó részvételre nézve, minden Superintendenciák pártoló figyelmébe oly móddal ajánljuk, hogy mind előfizetéssel, mind dolgozatokkal előmozdítani, egyházunk iránti kötelességnek tekintsék.

32. Pesti reform. egyház megbizottai azon kérelemmel folyamodtak, hogy a templom keleti oldalán fekvő Rottenbiller-féle háztelek és azon levő épület megvásárlására, az egyházkerületek által, pénzsegély nyujtassék.

Mint hogy ezen képviselő testület megbízatása körén kívül esik pénzajánlattétel, a pesti folyamodó ekklézsia kérése az egyházkerületekhez tételik által.

33. Főtisztelendő Nagy Mihály superintendens ur említésbe teszi, hogy néhai Buttler János gr. uradalmabani építményeit és befektetéseit 96 ezer forintig négy egy-

házkerületünknek hagyván, s a végrendelkező gróf halála után az özvegy beleülvén, már a fiscussal egyezkedésbe lépett, — eziránt most ezen képviselő tanácskozmánynak gondoskodó figyelmét hívja föl:

Az e tárgyban eddig munkálódott bizottmány ujabban felszólíttatik ezen nagyfontosságú hagyomány tisztaba-hozására.

34. Hasonlóul említés tételvén a Szondi Kenesei alapítvány iránt:

Mindenik Superintendencia figyelmeztessék ezen alapítvány — különösen a meghalálozott pénztárnok helyett, más alkalmas egyén választása és a számadások bevétele s megvizsgálása iránt.

35. Jelen értekezletünk végéhez közelítvén: tanácskozás tárgyává lett az útiköltségek és napi díjak mi-ként lehető visszanyerése:

Mivel jelen gyűlésünk a vallásügy és közoktatási miniszter ur által hivatott össze: ennek tudata teljes reményt nyujt aziránt, hogy legalább azon tagok, kik más díjt nem vesznek a közpénztárból, útiköltségeiket és napi díjaikat megnyerendik. E végre arra utasíttatnak az egyházkerületek előjárói, hogy ezen költségek és napi díjak nevenkénti kimutatását elnök gr. Teleki József ur ő excellenciájához adják be.

36. Ez utolsó gyűlés jegyzőkönyvének meghitelesítésére:

Minden tagok felszólíttatnak ugyan, különösen pedig főtisztelendő superintendens urak, Bodola Sámuel közfőjegyző, Hetényi János, Keck Dániel esperest, Ferenczi János, Hegedüs László, Terhes Sámuel, Riskó, — Paltaky tanár.

37. Ezen képviselő értekezlet jegyzőkönyve:

Mind az öt egyházkerületeknek a maga teljességében küldessék meg, a közös gyűlések jegyzőkönyve pedig az ágostai hitvallásu és unitarius testvéreinkkel is közöltessék.

Kiadta: **Salamon József** mk.,
a fentisztelt értekezlet egyik jegyzője.

Közléteszi: **Balogh Péter** mk.,
a tiszántúli ref. egyházkerület superintendense.

Ára 10 kr. o. é.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR
Lelt. 16. 271 / 1960

